

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова
Навчально-науковий педагогічний інститут імені В.О.Сухомлинського

Кафедра фізичної культури та спорту

«Допущений до захисту»

Завідувач кафедри

В. М. Лелека

«25» червня 2026 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»

**на тему: «ОРГАНІЗАЦІЯ ПРОФІЛАКТИЧНОЇ РОБОТИ З ТРАВМАТИЗМУ В
ІНКЛЮЗИВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ
ПІД ЧАС УРОКІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ»**

Виконала: студентка групи 4831з

Сорочан Д.О.

Керівник роботи:
доктор пед. наук, професор

Лелека В.М.

Миколаїв – 2026 р.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова
Навчально-науковий педагогічний інститут імені В.О.Сухомлинського

Кафедра фізичної культури та спорту

Спеціальність 014.11 Середня освіта (Фізична культура)

Освітня програма «Середня освіта (Фізична культура)»

«ЗАТВЕРДЖУЮ»
 Гарант освітньої програми
 В.М. Лелека
«25» вересня 2025 року

ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ
 на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»

Студентці Сорочан Д.О.

1. Тема роботи: «Організація профілактичної роботи з травматизму в інклюзивному середовищі під час уроків фізичної культури»

Керівник роботи Лелека Віталій Миколайович, доктор педагогічних наук, професор кафедри фізичної культури та спорту

Затверджені наказом ректора №386-УЧ від «04» червня 2026 року.

1. Термін подання роботи: червень 2026 р.

1. Вихідні дані по роботі: У ході дослідження проаналізовано теоретичні основи профілактики травматизму в процесі фізичного виховання; вивчено особливості організації інклюзивного фізичного виховання; визначено чинники ризику травматизму серед учнів з особливими освітніми потребами; розроблено та впровадити методiku профілактичної роботи під час уроків фізичної культури в інклюзивному середовищі; проведено педагогічний експеримент та проаналізувати його результати.

2. Перелік питань, що належать до розробки (найменування розділів):

РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОФІЛАКТИКИ ТРАВМАТИЗМУ В ІНКЛЮЗИВНОМУ ФІЗИЧНОМУ ВИХОВАННІ

- 1.1. Поняття травматизму в процесі фізичного виховання
- 1.2. Особливості інклюзивного фізичного виховання: вимоги та виклики
- 1.3. Аналіз чинників ризику травматизму серед учнів з особливими освітніми потребами
- 1.4. Законодавчі та нормативні вимоги щодо безпеки під час занять фізкультурою в інклюзивному середовищі

РОЗДІЛ ІІ. МЕТОДИКА ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОФІЛАКТИЧНОЇ РОБОТИ З ТРАВМАТИЗМУ НА УРОКАХ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ В ІНКЛЮЗИВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

- 2.1. Організаційні аспекти забезпечення безпеки під час інклюзивних уроків фізкультури
- 2.2. Розробка та впровадження профілактичних заходів з урахуванням особливостей учнів
- 2.3. Використання адаптованих фізичних вправ для зниження ризику травматизму

РОЗДІЛ ІІІ. ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ПРОВЕДЕННЯ ПЕДАГОГІЧНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ ЩОДО ПРОФІЛАКТИКИ ТРАВМАТИЗМУ В ІНКЛЮЗИВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

- 3.1. Організація та проведення експерименту
- 3.2. Аналіз результатів дослідження
- 3.3. Обґрунтування ефективності застосованих профілактичних заходів

3. Перелік презентаційних матеріалів, виконаний в програмі Power Point.

4. Дата видачі завдання 25 вересня 2025 року.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

Номер	Назва етапів роботи	Терміни виконання етапів роботи	Примітка
1.	Вивчення літературних джерел з предмету дослідження	Вересень 2025	виконано
2.	Складання розгорнутого плану кваліфікаційної роботи та ознайомлення керівника з планом кваліфікаційної роботи	Вересень 2025	виконано
3.	Підготовка розділу 1 Теоретичні основи профілактики травматизму в інклюзивному фізичному вихованні	Жовтень-грудень 2025	виконано
4.	Підготовка розділу 2 Методика організації профілактичної роботи з травматизму на уроках фізичної культури в інклюзивному середовищі	Січень-лютий 2026	виконано
5.	Підготовка розділу 3 Організація та проведення педагогічного експерименту щодо профілактики травматизму в інклюзивному середовищі	Березень-квітень 2026	виконано
6.	Проаналізувати результати дослідження та сформулювати висновки Визначити перспективи подальших досліджень	Квітень 2026	виконано
7.	Апробація дослідження у вигляді тез	Травень 2026	виконано
8.	Оформлення кваліфікаційної роботи	Травень 2026	виконано
9.	Передача кваліфікаційної роботи рецензенту для рецензування	Червень 2026	виконано
10.	Передача кваліфікаційної роботи науковому керівнику для написання відгуку	Червень 2026	виконано
11.	Підготовка доповіді у вигляді презентації	Червень 2026	виконано
12.	Попередній захист кваліфікаційної роботи	Травень 2026	виконано
13.	Захист кваліфікаційної роботи	Червень 2026	виконано

Студентка

Керівник роботи

Д.О. Сорочан

В.М. Лелека

АНОТАЦІЯ

Сорочан Д.А. Тема кваліфікаційної роботи «Організація профілактичної роботи з травматизму в інклюзивному середовищі під час уроків фізичної культури».

Метою дослідження було теоретичне обґрунтування та експериментальна перевірка ефективності профілактичних заходів, спрямованих на зниження травматизму в інклюзивних класах під час уроків фізичної культури.

Для досягнення мети та вирішення поставлених завдань обрано такі методи дослідження: аналіз літературних джерел, педагогічне спостереження, анкетування, тестування, педагогічний експеримент та статистичну обробку отриманих даних.

Практичне значення роботи полягає у створенні методичних рекомендацій для вчителів фізичної культури щодо організації профілактичної роботи в інклюзивних класах, що сприятиме підвищенню рівня безпеки та ефективності уроків.

Ключові слова: фізичне виховання, уроки фізичної культури, травматизм, інклюзія, інклюзивне середовище.

ABSTRACT

Sorochan, D.A. Thesis topic: "Organization of Injury Prevention in an Inclusive Environment During Physical Education Classes."

The aim of the study was to provide a theoretical rationale and experimentally verify the effectiveness of preventive measures aimed at reducing injuries in inclusive classrooms during physical education classes.

To achieve the objective and address the set tasks, the following research methods were selected: analysis of literature sources, pedagogical observation, questionnaires, testing, a pedagogical experiment, and statistical analysis of the obtained data.

The practical significance of this work lies in the development of methodological recommendations for physical education teachers regarding the organization of preventive measures in inclusive classrooms, which will contribute to improving the safety and effectiveness of lessons.

Keywords: physical education, physical education lessons, injuries, inclusion, inclusive environment.

ЗМІСТ

ВСТУП	8
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОФІЛАКТИКИ ТРАВМАТИЗМУ В ІНКЛЮЗИВНОМУ ФІЗИЧНОМУ ВИХОВАННІ	11
1.1. Поняття травматизму в процесі фізичного виховання.....	11
1.2. Особливості інклюзивного фізичного виховання: вимоги та виклики.....	12
1.3. Аналіз чинників ризику травматизму серед учнів з особливими освітніми потребами.....	17
1.4. Законодавчі та нормативні вимоги щодо безпеки під час занять фізкультурою в інклюзивному середовищі.....	19
<i>Висновки до першого розділу</i>	22
РОЗДІЛ II. МЕТОДИКА ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОФІЛАКТИЧНОЇ РОБОТИ З ТРАВМАТИЗМУ НА УРОКАХ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ В ІНКЛЮЗИВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ	24
2.1. Організаційні аспекти забезпечення безпеки під час інклюзивних уроків фізкультури.....	24
2.2. Розробка та впровадження профілактичних заходів з урахуванням особливостей учнів.....	26
2.3. Використання адаптованих фізичних вправ для зниження ризику травматизму.....	28
<i>Висновки до другого розділу</i>	30
РОЗДІЛ III. ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ПРОВЕДЕННЯ ПЕДАГОГІЧНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ ЩОДО ПРОФІЛАКТИКИ ТРАВМАТИЗМУ В ІНКЛЮЗИВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ	33
3.1. Організація та проведення експерименту.....	33
3.2. Аналіз результатів дослідження.....	36
3.3. Обґрунтування ефективності застосованих профілактичних заходів.....	40
<i>Висновки до третього розділу</i>	43
ВИСНОВКИ	45
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	47

ВСТУП

Фізична культура відіграє важливу роль у всебічному розвитку дитини, сприяє формуванню міцного здоров'я, розвитку рухових навичок та соціалізації. Особливо актуальним є організація уроків фізичної культури в інклюзивному середовищі, де учні з особливими освітніми потребами навчаються разом з однолітками. Проте проведення таких занять вимагає врахування специфічних особливостей кожного учня, що пов'язано з підвищеним ризиком травматизму.

Проблема профілактики травматизму під час уроків фізичної культури в інклюзивних класах є надзвичайно важливою, адже безпека учнів є пріоритетним завданням освітнього процесу. Недостатня увага до профілактичних заходів може призвести до виникнення травм, що негативно впливає на здоров'я дітей та порушує нормальний перебіг навчального процесу. Водночас, ефективна система профілактики сприяє створенню безпечного, адаптивного та комфортного освітнього середовища для всіх учасників навчального процесу.

Актуальність даної теми зумовлена потребою розробки та впровадження комплексних заходів, спрямованих на зниження травматизму серед учнів з особливими освітніми потребами під час занять фізичною культурою. Врахування індивідуальних можливостей і обмежень таких дітей, адаптація навчальних програм і методик дозволяють створити умови для безпечного та результативного фізичного виховання.

Метою роботи є теоретичне обґрунтування та експериментальна перевірка ефективності профілактичних заходів, спрямованих на зниження травматизму в інклюзивних класах під час уроків фізичної культури.

Об'єктом дослідження є процес фізичного виховання в інклюзивному середовищі, а **предметом** — організація профілактичної роботи з травматизму під час уроків фізичної культури.

Для досягнення мети поставлено такі **завдання**:

1. Проаналізувати теоретичні основи профілактики травматизму в процесі фізичного виховання;
2. Вивчити особливості організації інклюзивного фізичного виховання;
3. Визначити чинники ризику травматизму серед учнів з особливими освітніми потребами;
4. Розробити та впровадити методику профілактичної роботи під час уроків фізичної культури в інклюзивному середовищі;
5. Провести педагогічний експеримент та проаналізувати його результати.

Гіпотеза дослідження полягає в тому, що впровадження системи профілактичних заходів, адаптованих до потреб учнів з особливостями розвитку, сприятиме зниженню рівня травматизму та підвищенню ефективності фізичного виховання в інклюзивному середовищі.

Методи дослідження включають аналіз літературних джерел, педагогічне спостереження, анкетування, тестування, педагогічний експеримент та статистичну обробку отриманих даних.

Апробація результатів кваліфікаційної роботи. Результати експериментального дослідження опубліковано у збірнику тез до Дня науки «Фізична культура і спорт. Теорія, практика, інновації» (2026р.).

Кваліфікаційна робота виконана як самостійний фрагмент планової науково-дослідної теми кафедри фізичної культури та спорту ННП імені В.О. Сухомлинського «Інноваційні технології у формуванні необхідних компетенцій майбутніх фахівців фізичної культури і спорту (№ 0124U001994)».

Структура та обсяг кваліфікаційної роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Робота

викладена на 42 сторінках тексту, містить 8 таблиць та 2 рисунки. У бібліографії подано 23 джерела, з них 1 зарубіжне.

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОФІЛАКТИКИ ТРАВМАТИЗМУ В ІНКЛЮЗИВНОМУ ФІЗИЧНОМУ ВИХОВАННІ

1.1. Поняття травматизму в процесі фізичного виховання

Гребік О. визначає, що *травматизм у процесі фізичного виховання* — це сукупність випадків отримання ушкоджень учнями під час уроків фізичної культури, спортивних секцій, занять з фізичної терапії або оздоровчої фізкультури, що виникають внаслідок неправильного виконання вправ, нераціонального навантаження, порушення техніки безпеки чи інших несприятливих факторів [9, с. 107].

Основні ознаки шкільного травматизму:

- виникає у межах навчального процесу або під час позакласної спортивної діяльності;
- має фізіологічні наслідки (розтягнення, забої, переломи, вивихи тощо);
- часто є результатом нещасного випадку, але може бути пов'язаний і з систематичними перевантаженнями або хронічними захворюваннями;
- потребує медичного втручання або тимчасового обмеження фізичної активності [14, с. 125].

На основі аналізу науково-методичної літератури ми визначили та описали основні види травм у фізичному вихованні (таблиця 1.1.):

Таблиця 1.1.

Класифікація травм у фізичному вихованні

<i>Тип травм</i>	<i>Приклади</i>	<i>Причини</i>
Механічні	Забої, розтягнення, переломи	Падіння, зіткнення, неправильна техніка
Функціональні	Перевтома, спазми, надриви	Надмірне навантаження, недостатній відпочинок

Хронічні (мікротравми)	Тендовагініт, плоскостопість	Неправильна постава, повторюване перенавантаження
Психосоматичні	Стрес, дезадаптація	Страх перед вправами, тиск з боку вчителя чи однолітків

Основні причини травматизму серед учнів:

1. Недотримання правил техніки безпеки на заняттях;
2. Виконання вправ без належної підготовки (розминки);
3. Надмірне фізичне навантаження без урахування вікових і фізичних можливостей;
4. Недостатній контроль з боку вчителя або тренера;
5. Невідповідне спортивне обладнання або взуття;
6. Психоемоційна напруга, страх перед фізичними вправами.

Учитель повинен не тільки передавати знання та розвивати фізичні якості учнів, але й забезпечувати безпечні умови для занять, слідкувати за технікою виконання вправ, адекватністю навантаження, а також мати базову підготовку з надання першої домедичної допомоги.

1.2. Особливості інклюзивного фізичного виховання: вимоги та виклики

На думку Миронової С. *інклюзія* (від лат. *inclusio* — включення) — це підхід в освіті та суспільстві, який передбачає залучення всіх осіб, незалежно від їхніх фізичних, психічних, інтелектуальних, соціальних чи інших особливостей, до повноцінної участі в житті громади, зокрема — в освітньому процесі [15].

В контексті освіти, інклюзія — це забезпечення рівного доступу до якісного навчання для всіх учнів, включно з тими, хто має особливі освітні потреби (ООП), в умовах загальноосвітніх закладів [23].

Основні характеристики інклюзії:

- рівність можливостей: усі діти мають право на освіту в одному класі, незалежно від наявності порушень чи діагнозу;
- індивідуальний підхід: навчання організовується з урахуванням особистих потреб, можливостей та здібностей кожного учня;
- співпраця: освітній процес забезпечують учителі, асистенти, психологи, дефектологи, батьки;
- безбар'єрне середовище: створюються умови, що дають змогу кожному учневі брати активну участь у всіх видах діяльності (фізичній, навчальній, соціальній тощо);
- соціальна інтеграція: учні з ООП навчаються разом з однолітками, розвиваючи комунікацію, взаємопідтримку та толерантність.

Інклюзивне фізичне виховання — це форма організації фізичної активності в освітніх закладах, за якої діти з інвалідністю або особливими освітніми потребами (ООП) навчаються разом із однолітками у загальному освітньому середовищі. Його мета — забезпечити рівний доступ до фізичної активності всім дітям, незалежно від стану здоров'я, фізичних або психічних особливостей [18, с. 70].

Основні принципи інклюзивного фізичного виховання:

1. Рівність і доступність – кожна дитина має право на участь у фізичних заняттях;
2. Індивідуалізація – адаптація вправ, обладнання та підходів до потреб конкретної дитини;
3. Співпраця – взаємодія вчителя фізкультури, асистента, логопеда, реабілітолога, батьків;
4. Толерантність і повага – формування позитивного ставлення в колективі до дітей з ООП;
5. Безпечність – створення фізичного і психологічного середовища без ризиків.

Кобобел А. виділяє такі *категорії дітей, які можуть бути залучені до інклюзивного фізичного виховання*:

- діти з порушеннями опорно-рухового апарату;
- діти із затримкою психічного розвитку;
- діти з порушеннями слуху або зору;
- діти з аутизмом або іншими психоневрологічними розладами;
- діти із синдромом Дауна, ДЦП тощо [10, с. 134].

У ході аналізу науково-методичних публікацій ми виділили особливості організації занять з фізичного виховання:

Таблиця 1.2.

Особливості організації занять

<i>Аспект</i>	<i>Особливості</i>
Програма	Адаптована або індивідуальна програма навчання з урахуванням функціонального стану дитини
Обладнання	Використання допоміжного інвентарю (м'ячі з тактильним ефектом, опори, гумові петлі тощо)
Вправи	Добираються з урахуванням можливостей дитини: вправи на координацію, дихання, розтяжку, рівновагу
Тривалість	Може бути скорочена або поділена на етапи, залежно від фізичного стану дитини
Підтримка	Наявність асистента вчителя або спеціаліста з реабілітації

Учитель має бути не лише фахівцем у сфері фізичного виховання, а й:

- володіти знаннями про різні порушення розвитку;
- розуміти, як адаптувати фізичне навантаження;
- вміти створювати позитивний психологічний клімат;
- тісно співпрацювати з командою психолого-педагогічного супроводу [7, с. 116].

Очікувані результати інклюзивного фізичного виховання

- покращення рухової активності та координації у дітей з ООП;
- підвищення соціальної адаптації та самооцінки;
- формування позитивного ставлення до фізичної активності;
- розвиток емпатії та співпраці у всього класу.

Боднар І. визначає у своїй науковій розвідці, що інклюзивне фізичне виховання є важливим елементом реалізації права кожної дитини на освіту, рухову активність та соціалізацію. Проте ефективне впровадження такого підходу вимагає дотримання ряду вимог і подолання серйозних викликів [5, с. 142].

Основні вимоги інклюзивного фізичного виховання:

1. *Адаптація навчального процесу:*
 - модифікація програм і завдань з урахуванням фізичних можливостей дітей з ООП (особливими освітніми потребами);
 - застосування індивідуального підходу.
2. *Підготовка вчителя фізичної культури:*
 - знання основ спеціальної педагогіки, реабілітації, фізичної терапії;
 - уміння працювати в команді з асистентом, реабілітологом, психологом;
 - наявність навичок адаптації вправ для різних нозологій.
3. *Матеріально-технічна база:*
 - доступне і безпечне середовище: пандуси, спеціальні роздягальні, санвузли;
 - адаптований інвентар (тактильні м'ячі, еластичні стрічки, гімнастичні мати тощо).
4. *Психологічна безпека та підтримка:*
 - створення доброзичливої атмосфери в колективі;

- о формування культури поваги, терпимості до дітей з інвалідністю.

5. Інклюзивна команда супроводу:

- о робота разом із асистентом учителя, медичними працівниками, логопедами, корекційними педагогами.

6. Регламентування з боку держави:

- о дотримання законодавчих вимог (зокрема, Закону України "Про освіту", наказів МОН, санітарних норм) [12].

Проаналізувавши основні вимоги, ми змогли виокремити та охарактеризувати основні виклики інклюзивного фізичного виховання (таблиця 1.3.):

Таблиця 1.3.

Основні виклики інклюзивного фізичного виховання

<i>Виклик</i>	<i>Пояснення</i>
Низький рівень підготовки вчителів	Багато педагогів не мають практичних знань щодо роботи з дітьми з інвалідністю
Відсутність адаптованих навчальних програм	Типові програми не враховують індивідуальні потреби дітей з ООП
Недостатнє фінансування	Школи не забезпечені спеціальним обладнанням та ресурсами
Фізичне середовище школи	Брак умов доступності (відсутність пандусів, низький рівень безпеки спортивних залів)
Стереотипи та упередження	Часто діти з інвалідністю стикаються з недовірою або виключенням з боку вчителів і однокласників
Недостатній міждисциплінарний підхід	Відсутність командної взаємодії між вчителями, медиками та батьками

Інклюзивне фізичне виховання — це не просто «фізкультура для всіх», а структурована, обґрунтована система, яка потребує змін на всіх

рівнях: від підготовки вчителя до облаштування шкільного середовища. Подолання викликів вимагає системної взаємодії всіх учасників освітнього процесу, а також політичної волі для підтримки інклюзії як державної політики.

1.3. Аналіз чинників ризику травматизму серед учнів з особливими освітніми потребами

Петечук В. у своїй публікації здійснив аналіз чинників ризику травматизму серед учнів з особливими освітніми потребами (ООП) є важливою складовою забезпечення безпечного освітнього середовища. Учні з ООП можуть бути більш вразливими до травм через низку фізичних, психоемоційних або соціальних чинників [17, с. 53]. Нижче наведено систематизований аналіз основних чинників ризику:

1. Фізичні чинники ризику

Ці чинники пов'язані з особливостями здоров'я та функціонування учнів:

- Порушення опорно-рухового апарату – складність у пересуванні, використання спеціальних засобів (інвалідні візки, милиці) підвищує ризик падінь і травм.
- Порушення зору чи слуху – знижена здатність орієнтуватися у просторі або реагувати на попередження (сигнали, звуки), що ускладнює уникнення небезпеки.
- Епілепсія або інші захворювання, що можуть викликати раптові напади – ризик отримання травм під час нападу.
- Загальна нестійкість рухів, порушення координації – у дітей із порушеннями розвитку ЦНС (наприклад, ДЦП, аутизм тощо) [21, с. 119].

2. Психоемоційні чинники

Пов'язані з поведінковими та емоційними особливостями:

- Гіперактивність, імпульсивність (зокрема при СДУГ) – діти можуть несподівано бігти, залазити на небезпечні об'єкти, не усвідомлюючи ризиків.

- Порушення комунікації – дитина не може адекватно повідомити про біль, втому чи небезпеку.

- Знижене відчуття страху або болю – характерне для деяких форм аутизму або психічних розладів.

- Стрес, тривожність, дезорієнтація у незнайомому середовищі – можуть провокувати панічні дії або неадекватну реакцію на загрозу.

3. Соціальні та організаційні чинники

Пов'язані з середовищем та організацією навчального процесу:

- Непристосованість приміщення та території школи – відсутність пандусів, поручнів, спеціального освітлення, що створює бар'єри для безпечного пересування.

- Невідповідна організація навчального процесу – перевантаження, відсутність перерв, неадаптовані фізичні вправи можуть призводити до травм.

- Низький рівень підготовки персоналу – відсутність навичок взаємодії з дітьми з ООП, нерозуміння їхніх потреб.

- Недостатній нагляд – відсутність супроводу у класі, на перервах, у туалетних кімнатах.

- Булінг з боку однолітків – фізичне або емоційне насильство може призводити до травмування [22, с. 174].

4. Побутові та технічні чинники

- Несправне обладнання – зламані меблі, ігрові майданчики, спортінвентар.

- Використання небезпечних матеріалів без контролю – наприклад, ножиці, хімікати, електроприлади.

- Недотримання техніки безпеки – під час проведення занять з праці, фізичної культури, лабораторних робіт.

5. Індивідуальні особливості учня

- Недостатній розвиток навичок самозахисту – нездатність передбачити небезпеку.

- Індивідуальні реакції на подразники – гучні звуки, яскраве світло можуть викликати дезорієнтацію або агресивну поведінку.

- Низький рівень фізичної підготовки – знижена витривалість, швидка втомлюваність.

Учні з особливими освітніми потребами є більш вразливою категорією у контексті шкільного травматизму, що зумовлено поєднанням фізичних, психоемоційних, соціальних та організаційних чинників. Основними ризиками є порушення моторики, зору, слуху, особливості поведінки, непристосованість освітнього середовища та недостатня підготовка персоналу.

Ефективне запобігання травматизму серед цієї категорії учнів вимагає комплексного підходу: створення безпечного, адаптованого середовища; постійної уваги з боку педагогів та асистентів; індивідуалізації навчального процесу; а також активної взаємодії з батьками та фахівцями.

Таким чином, профілактика травматизму серед учнів з ООП повинна стати невід’ємною частиною інклюзивної освіти, спрямованої не лише на навчання, але й на забезпечення здоров’я, безпеки та гідного розвитку кожної дитини.

1.4. Законодавчі та нормативні вимоги щодо безпеки під час занять фізкультурою в інклюзивному середовищі

Забезпечення безпеки під час проведення уроків фізичної культури в інклюзивних класах регулюється низкою нормативно-правових актів України, які враховують потреби дітей з особливими освітніми потребами

(ООП) [16, с. 120]. Основні положення зосереджені на адаптації освітнього середовища, індивідуальному підході та дотриманні техніки безпеки (таблиця 1.4.):

Таблиця 1.4.

Законодавчі та нормативні вимоги щодо безпеки під час занять фізкультурою в інклюзивному середовищі

<i>Назва документу</i>	<i>Основні положення</i>
Конституція України	Ст. 53 гарантує право на освіту для всіх громадян. Забезпечення рівного доступу до безпечного освітнього середовища, зокрема фізичного розвитку.
Закон України "Про освіту"	Визначає інклюзивне навчання як форму організації освіти, що забезпечує доступність для осіб з ООП. Гарантує безпечні умови для навчання і виховання (ст. 25)
Закон України "Про повну загальну середню освіту"	Встановлює вимоги до створення безпечного освітнього середовища, у тому числі для уроків фізкультури. Передбачає можливість адаптації або модифікації навчальних програм, зокрема з фізичної культури, відповідно до потреб учнів з ООП
Закон України "Про охорону праці"	Регламентує вимоги до безпеки праці (в тому числі учнів) під час навчального процесу. Зобов'язує заклади освіти забезпечити інструктажі з техніки безпеки, відповідні умови та контроль за їх дотриманням
Постанова Кабінету Міністрів України №872 (від 15.08.2011)	Положення про інклюзивне навчання, яке передбачає залучення фахівців (реабілітологів, тьюторів) до занять, зокрема фізичних
Санітарний регламент для закладів загальної	Визначає: • допустимі фізичні навантаження для

середньої освіти (наказ МОЗ №2205 від 25.09.2020)	дітей різних категорій; • вимоги до фізичного простору і обладнання спортзалу; • рекомендації щодо організації занять для учнів з ООП
Типові навчальні програми з фізичної культури (затверджені МОН)	Містять адаптовані або модифіковані варіанти програми для учнів з ООП. Надають педагогам гнучкість у підборі вправ, дозуванні навантаження, проведенні занять з урахуванням індивідуальних можливостей дитини
Міжнародні документи	Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю (ратифікована Україною) — зобов'язує державу створювати умови для повноцінної участі дітей з інвалідністю у фізичній активності та спорті

Законодавча та нормативна база України чітко визначає обов'язок освітніх закладів забезпечити безпечні умови для всіх учнів, включаючи дітей з особливими освітніми потребами. Уроки фізичної культури в інклюзивному середовищі мають організовуватись з урахуванням індивідуальних особливостей учнів, відповідно до адаптованих програм і з дотриманням санітарно-гігієнічних, медичних і технічних вимог [13, с. 15].

Гарантією безпеки під час занять є міждисциплінарний підхід, що включає участь педагогів, асистентів, медичних працівників та батьків. Дотримання техніки безпеки, проведення інструктажів, адаптація фізичного навантаження та створення доступного фізичного середовища є необхідними умовами ефективного й безпечного включення дітей з ООП у фізичну активність.

Таким чином, реалізація прав учнів на безпечне навчання потребує системної роботи всіх учасників освітнього процесу на основі чинних законодавчих норм.

Висновки до першого розділу

Травматизм у фізичному вихованні є актуальною проблемою шкільної освіти, яка потребує системної профілактики. Фізичні навантаження, неправильне виконання вправ, несправне обладнання та недотримання техніки безпеки можуть стати причинами травм як серед типових учнів, так і серед учнів з особливими освітніми потребами.

Інклюзивне фізичне виховання має низку особливостей: воно передбачає індивідуальний підхід, адаптацію вправ, створення безпечного та доступного простору для кожного учня. Основними викликами є фізичні обмеження деяких дітей, потреба в спеціальному обладнанні, участь фахівців (асистентів, реабілітологів), а також необхідність підвищення кваліфікації педагогів.

Чинники ризику травматизму серед учнів з ООП є комплексними й включають фізіологічні, психоемоційні, соціальні та організаційні аспекти. Особливості рухової активності, знижене відчуття небезпеки, труднощі з орієнтацією в просторі та недосконалість шкільного середовища підвищують ймовірність травм.

Законодавча база України гарантує право на безпечне освітнє середовище, зокрема під час уроків фізичної культури. Законодавчі акти, санітарні регламенти та освітні програми передбачають адаптацію навчального процесу для дітей з ООП, надання відповідної підтримки та створення умов для збереження життя і здоров'я учнів.

Побудова ефективного інклюзивного фізичного виховання потребує не лише дотримання нормативних вимог, а й глибокого розуміння потреб дітей з ООП. Безпечне навчальне середовище формується через взаємодію

усіх учасників освітнього процесу — педагогів, адміністрації, медиків, батьків та самих учнів. Комплексна профілактика травматизму повинна стати постійною практикою у кожному закладі освіти, який реалізує інклюзивну форму навчання.

РОЗДІЛ II. МЕТОДИКА ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОФІЛАКТИЧНОЇ РОБОТИ З ТРАВМАТИЗМУ НА УРОКАХ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ В ІНКЛЮЗИВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

2.1. Організаційні аспекти забезпечення безпеки під час інклюзивних уроків фізкультури

Забезпечення безпеки під час інклюзивних уроків фізичної культури є ключовим компонентом якісного та ефективного освітнього процесу [6, с. 47]. Для учнів з особливими освітніми потребами (ООП) уроки фізичної культури мають бути не лише корисними, а й безпечними з урахуванням їхніх індивідуальних можливостей та обмежень.

1. Підготовчий етап (до проведення занять)

Оцінка стану здоров'я учнів:

- Обов'язковий медичний огляд та дозвіл лікаря на участь у фізичній активності.
- Розподіл учнів за медичними групами (основна, підготовча, спеціальна).
- Урахування індивідуальних діагнозів, обмежень і протипоказань.

Аналіз потреб і можливостей учнів з ООП:

- Розробка або адаптація індивідуальних програм фізичного виховання.
- Вивчення особливостей поведінки, координації, рівня фізичної витривалості.

Підготовка навчального середовища:

- Перевірка технічного стану обладнання і приміщень (спортзали, майданчики).
- Наявність пандусів, поручнів, спеціального інвентаря (м'ячі, скакалки, тренажери).

- Забезпечення безпечного та доступного середовища для пересування.

Планування уроку з урахуванням інклюзії:

- Визначення виду вправ, які відповідають функціональним можливостям учнів.

- Розробка чіткої структури уроку з передбаченням зон ризику.

- Інструктаж з безпеки перед заняттям (усний і практичний) [8].

2. Проведення уроку

Участь асистента вчителя або тьютора:

- Супровід учня з ООП під час фізичних вправ.

- Допомога у виконанні завдань, попередження небезпечних ситуацій.

Моніторинг фізичного стану учнів:

- Спостереження за ознаками перевтоми, запаморочення, труднощів у диханні.

- Негайне реагування на будь-які прояви погіршення стану.

Диференційоване навантаження:

- Індивідуальне дозування фізичних вправ.

- Надання альтернативних завдань, що відповідають можливостям конкретного учня.

Організація простору та переміщення:

- Використання спеціальних маркувань, бар'єрів, м'якого покриття.

- Забезпечення вільного доступу до виходів, питної води, медпункту.

3. Завершення заняття

Поступове зниження фізичного навантаження (заминка):

- Вправи на дихання, розслаблення, розтяжку.

- Уникнення різкого припинення активності.

Підсумкова оцінка стану учнів:

- Усна рефлексія, коротке опитування про самопочуття.

- Повідомлення медичного працівника або батьків у разі потреби.

Аналіз результатів уроку:

- Оцінка доцільності вправ, фіксація можливих ризиків.
- Корекція подальших індивідуальних програм з фізичної культури.

4. Організаційна відповідальність

Адміністрація закладу освіти зобов'язана:

- Забезпечити безпечні умови для проведення занять.
- Організувати регулярні інструктажі з охорони праці для педагогів.
- Забезпечити наявність аптечки, доступ до медичного працівника, план евакуації.

Вчитель фізичної культури зобов'язаний:

- Володіти знаннями щодо інклюзивної педагогіки та адаптивного фізичного виховання.
- Проводити вступні та поточні інструктажі з техніки безпеки.
- Створювати умови для психологічного комфорту всіх учнів.

Організація безпечного інклюзивного уроку фізкультури потребує системного підходу, міждисциплінарної взаємодії та професійної компетентності педагогів. Забезпечення індивідуального підходу, адаптація простору та вправ, а також постійний контроль за станом учнів є ключовими умовами ефективного і безпечного фізичного виховання в інклюзивному середовищі.

2.2. Розробка та впровадження профілактичних заходів з урахуванням особливостей учнів

Розробка та впровадження профілактичних заходів з урахуванням особливостей учнів з особливими освітніми потребами (ООП) є важливою складовою забезпечення безпеки в освітньому процесі, особливо під час уроків фізичної культури [2, с. 7]. Для цього насамперед необхідно застосовувати індивідуальний підхід у плануванні профілактики, який базується на медичному супроводженні учнів, медичних оглядах та

рекомендаціях щодо допустимих фізичних навантажень. Індивідуальна освітня траєкторія допомагає визначити рівень фізичної активності, протипоказання та адаптовані вправи, а участь фахівців, таких як логопеди, психологи, дефектологи та реабілітологи, сприяє формуванню безпечного маршруту розвитку дитини.

Важливим аспектом є організація безпечного середовища, що передбачає аналіз доступності та безпеки шкільної інфраструктури, таких як спортзали, майданчики та шляхи евакуації. В закладі освіти мають бути розроблені чіткі алгоритми дій у надзвичайних ситуаціях, що забезпечують координацію дій вчителя, асистента та іншого персоналу у разі травми або погіршення самопочуття учня. Регулярні інструктажі з безпеки, як вступні, так і поточні, а також навчання поведінці в аварійних ситуаціях є обов'язковими [4, с. 79].

Психолого-педагогічні заходи спрямовані на розвиток у дітей навичок безпечної поведінки, включаючи засвоєння правил на уроці фізкультури та в позаурочний час. Важливо моделювати ситуації небезпеки та формувати правильні дії в таких випадках. Особлива увага приділяється роботі з емоційною сферою учнів, щоб зменшити тривожність і агресивність та підтримати впевненість у власних силах. Позитивне ставлення до фізичної активності формується через ігрові форми навчання, мотиваційні вправи та підтримку успіхів дитини.

Не менш важливими є освітні заходи для самих учнів та персоналу. Проведення занять з безпеки з використанням адаптованих візуальних матеріалів, спрощених інструкцій, а також тренінги для вчителів і асистентів з адаптивного фізичного виховання, першої домедичної допомоги та роботи в інклюзивному середовищі підвищують рівень готовності до безпечного проведення уроків.

Взаємодія з батьками учнів також має велике значення. Інформування їх про можливі ризики та заходи безпеки, залучення до обговорення

індивідуальних освітніх програм та планування фізичних навантажень створює єдину систему підтримки дитини. Батьків навчають методам підтримки фізичної активності вдома, що допомагає контролювати навантаження та запобігати травмам.

Матеріально-технічне забезпечення включає використання спеціального інвентарю — м'яких м'ячів, гімнастичних матів, поручнів та тактильних доріжок — а також забезпечення доступності обладнання для дітей з різними видами інвалідності. Важливо правильно маркувати зони ризику, пандуси і виходи, щоб підвищити рівень безпеки.

Таким чином, профілактика травматизму в інклюзивному освітньому середовищі повинна спиратися на індивідуалізацію підходів, адаптацію навчального процесу та активну взаємодію всіх учасників освітнього процесу. Ефективність заходів полягає не лише у створенні безпечних умов, а й у формуванні у дітей свідомого ставлення до власної безпеки та відповідальної поведінки в різних життєвих ситуаціях.

2.3. Використання адаптованих фізичних вправ для зниження ризику травматизму

Адаптована фізична вправа — це спеціально модифікована або підібрана фізична вправа, яка враховує індивідуальні особливості, можливості та обмеження людини, зокрема учнів з особливими освітніми потребами. Мета такої вправи — забезпечити безпечне виконання, підвищити ефективність фізичного навантаження і сприяти розвитку рухових навичок без ризику травматизму [11, с. 86].

Іншими словами, адаптована фізична вправа — це вправи, які пристосовані за складністю, інтенсивністю, тривалістю або формою виконання з урахуванням фізичних, функціональних або медичних потреб конкретної людини. Вони допомагають максимально залучити учнів до активності, зберігаючи при цьому їхню безпеку та комфорт (таблиця 2.1.):

Таблиця 2.1.

Основні види адаптованих фізичних вправ для дітей з ООП

<i>Вид вправи</i>	<i>Її мета та значення</i>
Вправи на розвиток рухливості та гнучкості	Спрямовані на покращення амплітуди рухів у суглобах, розтягнення м'язів, запобігання контрактурам та підвищення загальної рухливості тіла
Вправи на розвиток сили	Адаптовані силові вправи, які зміцнюють м'язи, підтримують опорно-руховий апарат та сприяють покращенню постави
Вправи на розвиток координації та рівноваги	Допомагають покращити просторову орієнтацію, баланс, зменшують ризик падінь і травм
Вправи на розвиток витривалості	Помірні кардіо-навантаження, які підтримують роботу серцево-судинної системи та загальний тонус організму
Дихальні вправи	Сприяють покращенню дихальної функції, зміцненню дихальної мускулатури і підвищенню загальної витривалості
Релаксаційні вправи	Включають техніки розслаблення м'язів і психологічної релаксації, що допомагають знизити напругу і стрес
Ігрові вправи	Фізична активність у формі ігор, що адаптовані під можливості дітей і стимулюють мотивацію до руху

Кожен вид вправ адаптується залежно від конкретних потреб і стану здоров'я учня, що дозволяє безпечно і ефективно залучати дітей до фізичної активності.

Використання адаптованих фізичних вправ є одним із найефективніших способів зниження ризику травматизму серед учнів, особливо тих, хто має особливі освітні потреби. Адаптація вправ полягає в урахуванні фізичних, функціональних і медичних особливостей кожного учня, що дозволяє створити безпечні умови для фізичної активності і

водночас забезпечити необхідне навантаження для розвитку рухових навичок.

При розробці адаптованих вправ враховують рівень фізичної підготовки, наявність протипоказань, стан здоров'я і можливі обмеження рухливості. Застосування таких вправ допомагає уникнути надмірних навантажень, знижує ймовірність падінь, травмування суглобів, м'язів та кісток. Вправи можуть бути змінені за інтенсивністю, тривалістю, технікою виконання або умовами проведення (наприклад, використання підтримки, спеціального обладнання чи допомоги асистента) [19, с. 223].

Важливо також забезпечити правильне дозування навантаження і поступове його збільшення, що сприяє формуванню витривалості без перевтоми. Вправи на розвиток координації, рівноваги, гнучкості та сили допомагають підвищити загальний руховий потенціал учнів і зменшити ризики травматизму під час активності.

Крім того, використання адаптованих фізичних вправ сприяє підвищенню мотивації дітей до занять фізкультурою, покращенню їхнього емоційного стану та соціалізації, що в комплексі формує позитивне ставлення до активного способу життя. Такий підхід забезпечує не лише безпеку, а й ефективність фізичного виховання в інклюзивному середовищі.

Таким чином, застосування адаптованих фізичних вправ є необхідною умовою для створення безпечного і результативного освітнього процесу, що враховує індивідуальні особливості учнів і знижує ризик травматизму.

Висновки до другого розділу

Аналіз сучасних підходів до організації фізичного виховання в інклюзивному освітньому середовищі свідчить про необхідність

комплексного підходу до забезпечення безпеки та ефективності рухової активності учнів з особливими освітніми потребами (ООП).

Поняття травматизму у фізичному вихованні охоплює всі випадки пошкоджень здоров'я, що виникають у процесі занять фізичною культурою. Для учнів з ООП ризик травм значно вищий через індивідуальні фізичні, когнітивні або сенсорні особливості, що потребує особливої уваги з боку педагогів.

Інклюзивне фізичне виховання має свої особливості, зокрема: адаптацію навчальних програм, індивідуалізацію фізичних навантажень, використання спеціальних методів і засобів, а також створення безпечного та доступного середовища. Основними викликами є недостатня підготовка педагогічного персоналу, обмежена матеріально-технічна база, а також потреба у міждисциплінарній взаємодії.

Чинники ризику травматизму серед учнів з ООП поділяються на фізіологічні (порушення координації, слабкий м'язовий тонус), психоемоційні (тривожність, невпевненість), соціальні (низький рівень включеності в колектив) та організаційні (відсутність адаптованих вправ або асистента вчителя). Їх своєчасне виявлення та усунення значно знижує вірогідність травм.

Законодавчі та нормативні документи України передбачають чіткі вимоги до організації безпечного фізичного виховання в умовах інклюзії. Основними принципами є право кожної дитини на безпечне середовище, індивідуальний підхід, рівний доступ до освіти та участь спеціалістів у навчальному процесі.

Організаційні аспекти безпеки під час інклюзивних уроків фізичної культури включають попереднє планування, медичне супроводження, технічну справність обладнання, проведення інструктажів, наявність асистента, адаптацію навчального простору та контроль за фізичним станом учнів.

Профілактичні заходи, розроблені з урахуванням особливостей дітей, дозволяють знизити ризик травматизму та сприяють створенню комфортного освітнього середовища. До таких заходів належать: адаптація вправ, індивідуальні освітні траєкторії, психолого-педагогічний супровід, навчання педагогів та робота з батьками.

Таким чином, ефективне фізичне виховання учнів з ООП можливе лише за умов системного підходу, що включає нормативну, організаційну, методичну та педагогічну підтримку, спрямовану на забезпечення безпеки, інклюзії та розвитку кожної дитини.

РОЗДІЛ III. ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ПРОВЕДЕННЯ ПЕДАГОГІЧНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ ЩОДО ПРОФІЛАКТИКИ ТРАВМАТИЗМУ В ІНКЛЮЗИВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

3.1. Організація та проведення експерименту

Метою нашого педагогічного експерименту є перевірка ефективності впровадження адаптованих фізичних вправ і профілактичних заходів для зниження рівня травматизму серед учнів з ООП в інклюзивному освітньому середовищі.

Завдання експерименту:

- оцінити рівень травматизму та ризиків до початку експерименту (констатувальний етап).
- впровадити комплекс профілактичних заходів: адаптовані фізичні вправи, інструктажі, психолого-педагогічний супровід.
- визначити зміни у рівні травматизму, фізичному стані та поведінці учнів після експериментального впливу.
- розробити методичні рекомендації на основі отриманих результатів.

Методика проведення

1. Констатувальний етап: на цьому етапі ми здійснювали вивчення вихідного рівня безпеки на уроках фізичної культури. Провели аналіз наявного травматизму, спостереження за поведінкою учнів, діагностику фізичного стану та рівня адаптації учнів з ООП.

2. Формувальний етап: на цьому етапі нами було впроваджено комплекс профілактичних заходів, який включав:

- використання адаптованих фізичних вправ, підібраних індивідуально.
- проведення регулярних інструктажів із безпеки.

- модифікацію середовища (додаткові поручні, м'який інвентар, просторове маркування).
- роботу з педагогами та асистентами щодо особливостей ООП.
- психолого-педагогічну підтримку учнів (тренінги безпечної поведінки, підтримка мотивації).

3. Контрольний етап: повторна діагностика травматизму, аналіз результатів анкетування, медичних показників, психологічного стану учнів, а також відгуків педагогів та батьків. Порівняння результатів із початковими даними дозволяє оцінити ефективність впроваджених заходів.

Методи збору даних:

- Анкетування та опитування вчителів, асистентів і батьків.
- Медико-педагогічне спостереження за учнями під час уроків.
- Реєстрація випадків травм до та після експерименту.
- Аналіз динаміки фізичного стану учнів.

Очікувані результати

Очікується зниження рівня травматизму серед учнів з ООП, підвищення безпеки та комфорту на уроках фізичної культури, а також формування у школярів навичок безпечної поведінки та підвищення їхньої рухової активності без ризиків для здоров'я.

Результати експерименту можуть бути використані для вдосконалення навчальних програм, розробки методичних рекомендацій для вчителів фізичної культури в інклюзивних класах, а також для обґрунтування необхідності змін у нормативно-правовій базі щодо безпеки освітнього процесу.

Для проведення педагогічного експерименту була сформована вибірка з учнів шкіл міста Миколаєва, що працюють в умовах інклюзивного навчання.

Загальна кількість учасників склала 60 учнів віком від 10 до 13 років (5–7 класи).

З них:

- 30 учнів — основна група (експериментальна), в якій було впроваджено комплекс профілактичних заходів: адаптовані фізичні вправи, спеціальні інструктажі, модифіковане середовище, психолого-педагогічний супровід.

- 30 учнів — контрольна група, яка займалася за традиційною програмою без суттєвих змін у методиці фізичного виховання.

У складі кожної групи:

- 20 учнів з ООП, які мають такі порушення:
 - 8 учнів — порушення опорно-рухового апарату;
 - 6 учнів — затримка психічного розвитку;
 - 4 учні — легкі форми аутистичного спектра;
 - 2 учні — порушення зору.
- 10 учнів без ООП — однокласники, які навчаються в інклюзивному класі.

Вибірка була сформована з урахуванням принципів:

- добровільної згоди батьків або законних представників;
- рівномірного розподілу за віком та рівнем фізичної підготовленості;
- відповідності медичних допусків до занять фізичною культурою;
- участі педагогів та асистентів у проведенні експерименту.

До роботи були також залучені:

- вчителі фізичної культури (4 особи);
- асистенти вчителя (2 особи);
- шкільні медичні працівники (2 особи);
- практичний психолог (1 особа);
- батьки учнів (для опитування та погодження індивідуальних рекомендацій).

Ця вибірка дозволила нам отримати об'єктивні та валідні результати, що враховують різні типи особливих освітніх потреб і рівень готовності школи до інклюзивного навчання.

3.2. Аналіз результатів дослідження

Після завершення педагогічного експерименту було здійснено порівняльний аналіз показників двох груп — експериментальної (ЕГ) та контрольної (КГ) — з метою визначення ефективності впроваджених профілактичних заходів. Оцінювання проводилось за такими критеріями:

- частота випадків травматизму;
- рівень фізичної готовності;
- показники психоемоційного стану;
- дотримання правил безпечної поведінки під час занять.

До початку експерименту протягом попереднього семестру в обох групах фіксувалась подібна частота незначних травм (забої, розтягнення), переважно у дітей з ООП. Середній показник становив:

- ЕГ: 4,3 випадки на 10 учнів за семестр;
- КГ: 4,1 випадки на 10 учнів за семестр.

Після впровадження комплексу адаптованих фізичних вправ, інструктажів та змін у навчальному середовищі, кількість травм у експериментальній групі зменшилася до 1,2 випадка на 10 учнів, тоді як у контрольній групі показник майже не змінився — 3,9 випадка (таблиця 3.1.):

Таблиця 3.1.

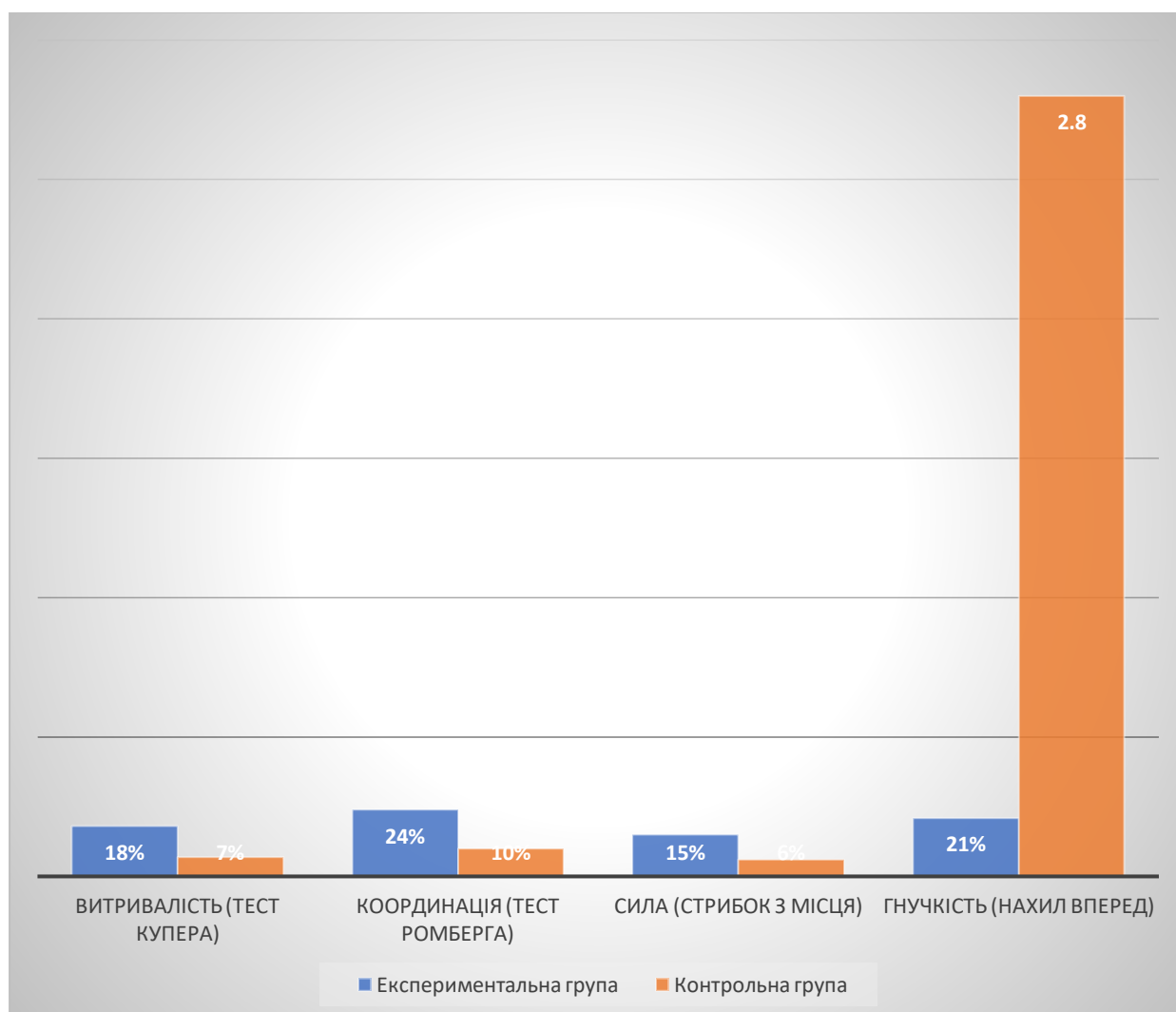
Динаміка травматизму до та після експерименту (на 10 учнів)

<i>Група</i>	<i>До експерименту</i>	<i>Після експерименту</i>	<i>Зміна (%)</i>
Експериментальна	4,3 випадки	1,2 випадки	↓ 72%
Контрольна	4,1 випадки	3,9 випадки	↓ 5%

Результати фізичних тестів (тест Купера, «човниковий біг», гнучкість, стрибок з місця) показали покращення в ЕГ:

- середній приріст показників фізичної витривалості — +18% в ЕГ проти +7% у КГ;
- покращення координації та рівноваги (за результатами тесту Ромберга) — у 73% учнів з ООП в ЕГ проти 41% у КГ.

Це свідчить про ефективність індивідуалізованих підходів і адаптованих вправ у фізичному розвитку дітей (рис. 3.1.):

**Рис.3.1. Рівень фізичної готовності
(середній приріст за результатами тестів)**

Спостереження за поведінкою учнів та результати анкетування педагогів показали:

- у експериментальній групі 82% учнів демонстрували сформовані навички безпечної поведінки на уроках (на початку — лише 45%);
- у контрольній групі — 49% (на початку — 42%) (таблиця 3.2.):

Таблиця 3.2.

Група	До експерименту (%)	Після експерименту (%)	Зміна (%)
Експериментальна	45%	82%	37%
Контрольна	42%	49%	7%

Такі зміни відображають результативність регулярних інструктажів, моделювання ризикових ситуацій і активної участі асистентів учителя.

Психологічне тестування (тест Люшера, шкала тривожності Спілбергера-Ханіна) виявило зниження рівня тривожності:

- в ЕГ — середній рівень тривожності знизився на 25%, у 60% учнів зменшився страх перед фізичними навантаженнями.
- у КГ — зниження незначне (близько 8%), а в окремих учнів спостерігалось зростання тривожності через відсутність адаптації умов (таблиця 3.3.):

Таблиця 3.3.

**Динаміка рівня тривожності учнів з ООП
(за шкалою Спілбергера-Ханіна)**

Група	Середній бал до експерименту	Середній бал після експерименту	Зниження (%)
Експериментальна	45,8	34,1	↓ 25,5%
Контрольна	44,7	41,2	↓ 7,8%

Відгуки педагогів та батьків: 90% вчителів ЕГ відзначили покращення дисципліни, залученості та рівня безпеки на уроках. Батьки учнів з ООП зазначили покращення фізичного та емоційного стану дітей, а також позитивну мотивацію до занять фізкультурою (рис. 3.2.):

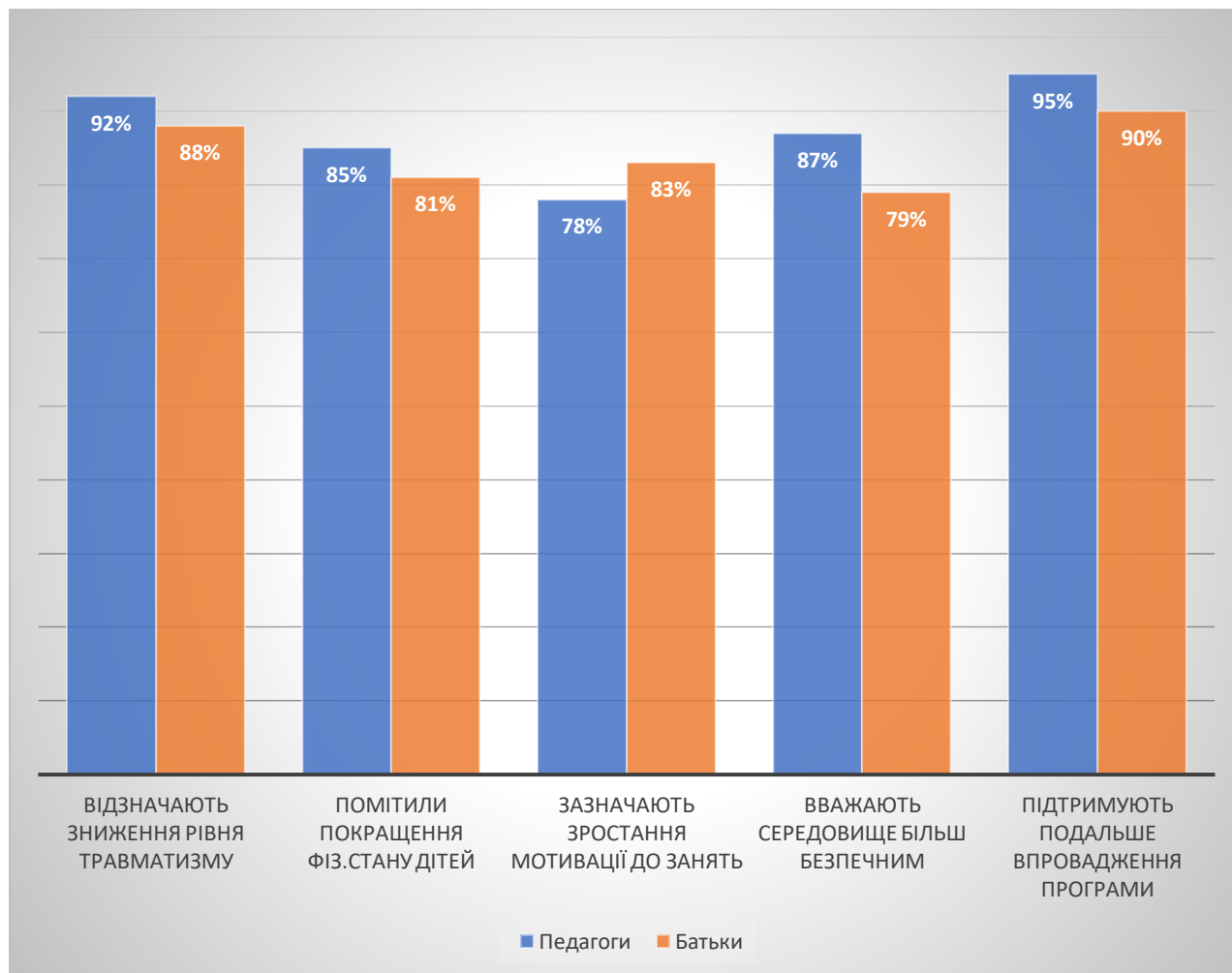

Рис.3.2. Відгуки педагогів та батьків щодо змін після експерименту (% респондентів, що відповіли «так»)

Результати дослідження свідчать про високу ефективність впровадження адаптованих фізичних вправ і системи профілактичних заходів у зниженні ризику травматизму в інклюзивному освітньому середовищі. Покращення спостерігалось як у фізичних, так і в психоемоційних показниках учнів з ООП. Експериментальна методика

підтвердила свою доцільність і може бути рекомендована для широкого впровадження в практику інклюзивної фізичної культури.

3.3. Обґрунтування ефективності застосованих профілактичних заходів

Результати педагогічного експерименту свідчать про високу ефективність впроваджених профілактичних заходів у контексті зниження рівня травматизму та покращення якості фізичного виховання учнів з особливими освітніми потребами (ООП) в інклюзивному середовищі.

Комплекс заходів, реалізований в експериментальній групі, включав:

- використання адаптованих фізичних вправ;
- індивідуальне дозування навантажень;
- модифікацію навчального середовища (м'який інвентар, просторове зонування, спеціальні сигнали);
- систематичні інструктажі з безпеки;
- участь асистента вчителя та фахівців психолого-педагогічного супроводу;
- просвітницьку роботу з батьками.

Підтвердження ефективності

1. Зниження рівня травматизму. Кількість випадків травм у експериментальній групі зменшилася більш ніж у три рази — з 4,3 до 1,2 на 10 учнів. Це є прямим доказом того, що адаптація методик і зміна підходів до організації фізичних занять підвищують рівень безпеки.

2. Покращення фізичної готовності. Учні з ООП в експериментальній групі показали стабільне зростання фізичних показників (витривалість, координація, гнучкість) завдяки тому, що вправи відповідали їх індивідуальним можливостям. Це знижує не лише ризик травм, а й сприяє активному залученню до занять.

3. Формування навичок безпечної поведінки. За результатами педагогічного спостереження, понад 80% учнів в ЕГ чітко дотримувалися правил безпечного пересування, користування обладнанням, виконання вправ. Такий результат свідчить про ефективність систематичних інструктажів і рольового моделювання ситуацій ризику.

4. Зниження рівня тривожності та підвищення впевненості. Емоційний стан учнів з ООП після експерименту покращився, що підтверджено зниженням показників тривожності на 25,5%. Це означає, що безпечне середовище та увага з боку вчителів позитивно впливають на психологічне самопочуття дітей, а отже — на їхню активність і рівень залученості.

5. Схвальні відгуки учасників освітнього процесу. 90% батьків і 95% педагогів експериментальної групи підтримують ідею системного впровадження адаптивної моделі фізичного виховання. Вони відзначають не лише зменшення травм, а й загальне підвищення якості взаємодії в інклюзивному класі.

Рекомендації для вчителів щодо впровадження профілактичних заходів у фізичному вихованні

1. Проведіть попередню діагностику

- Ознайомтесь з індивідуальними особливостями кожного учня з ООП (медичні показання, рівень фізичної підготовленості, психоемоційний стан).

- Співпрацюйте з медичними працівниками, психологом і батьками для отримання повної інформації про стан здоров'я дитини.

2. Індивідуалізуйте навантаження

- Адаптуйте фізичні вправи відповідно до можливостей і обмежень кожного учня.

- Дозуйте фізичну активність, уникайте перевантажень, особливо при хронічних захворюваннях чи порушеннях опорно-рухового апарату.

3. Забезпечуйте безпечне середовище

- Перевіряйте справність інвентарю та стан спортивного залу перед кожним заняттям.

- Уникайте травмонебезпечних вправ або адаптуйте їх (наприклад, замінійте тверді м'ячі на м'які, встановлюйте додаткові мати чи поручні).

- Забезпечуйте вільний і безпечний простір для пересування дітей з порушеннями координації, зору або ДЦП.

4. Використовуйте адаптовані фізичні вправи

- Включайте у програму спеціально підібрані рухові дії: вправи на координацію, рівновагу, дихання, розтяжку.

- Поступово ускладнюйте рухові завдання, виходячи з динаміки розвитку кожної дитини.

5. Навчайте безпечної поведінки

- Регулярно проводьте інструктаж з техніки безпеки, бажано у формі гри або моделювання ситуацій.

- Пояснюйте правила спокійно, чітко і з використанням візуальних підказок або жестів (особливо для дітей з порушенням мовлення, аутизмом або інтелектуальними труднощами).

6. Співпрацюйте з асистентом учителя

- Обговорюйте план уроку з асистентом, розподіляйте ролі щодо контролю та допомоги дітям з ООП під час вправ.

- Використовуйте підтримку асистента у корекції поведінки, координації рухів та емоційного заспокоєння учня.

7. Забезпечуйте психоемоційний комфорт

- Створюйте доброзичливу атмосферу, уникайте примусу до виконання вправ.

- Заохочуйте навіть мінімальні успіхи учнів з ООП, підтримуйте їх віру в себе.

- Використовуйте музику, ритмічні вправи, групові завдання для зниження тривожності.

8. Ведіть постійне спостереження і корекцію

- Аналізуйте результати після кожного заняття: як дитина виконувала вправи, чи не з'явилися ознаки перевтоми або небезпеки.

- Вносьте корективи у програму за необхідності.

9. Навчайте однокласників інклюзивності

- Формуйте у класі культуру підтримки: пояснюйте, як допомагати одноліткам з ООП, не принижуючи їх.

- Заохочуйте командну роботу, де кожен учень має посильну роль.

10. Постійно підвищуйте кваліфікацію

- Відвідуйте курси, тренінги, вебінари з інклюзивного фізичного виховання.

- Вивчайте нові методики адаптивної фізичної культури та використовуйте їх у практиці.

Упроваджені профілактичні заходи підтвердили свою ефективність за комплексом фізичних, психоемоційних і поведінкових показників. Це дозволяє стверджувати, що цілісна система профілактики травматизму з урахуванням індивідуальних особливостей учнів є не лише доцільною, а й необхідною умовою успішного функціонування інклюзивного освітнього середовища.

Висновки до третього розділу

Проведене теоретичне й експериментальне дослідження підтвердило актуальність проблеми профілактики травматизму серед учнів з особливими освітніми потребами (ООП) у процесі інклюзивного фізичного виховання. Урахування індивідуальних психофізичних особливостей дітей, адаптація вправ та створення безпечного освітнього

середовища є необхідними умовами для ефективної реалізації інклюзивного підходу у сфері фізичної культури.

Вивчення поняття травматизму у фізичному вихованні показало, що найвищий ризик отримання травм припадає саме на учнів з ООП. Це обумовлено як фізіологічними обмеженнями, так і психологічними факторами, зокрема підвищеною тривожністю, невпевненістю та страхом перед руховою активністю. Особливості інклюзивного навчання, зокрема відсутність уніфікованих методичних підходів, недостатня підготовка вчителів і нестача ресурсів, ускладнюють реалізацію безпечного фізичного виховання.

Законодавчо-нормативна база України забезпечує загальні засади безпеки в освіті, але практична реалізація вимагає адаптації змісту занять, технічного оснащення, залучення мультидисциплінарної команди фахівців та активної участі батьків. Особливої уваги потребує професійна підготовка вчителів фізичної культури до роботи в інклюзивному середовищі.

Проведений педагогічний експеримент підтвердив, що системне впровадження адаптованих фізичних вправ, інструктажів з техніки безпеки, супроводу асистента вчителя, а також постійна комунікація з батьками та фахівцями дозволяють суттєво зменшити рівень травматизму, покращити фізичну готовність, знизити рівень тривожності та підвищити рівень безпечної поведінки учнів.

Таким чином, ефективна профілактика травматизму в інклюзивному середовищі можлива лише за умов цілісного педагогічного підходу, в якому поєднуються науково обґрунтовані методики, міждисциплінарна співпраця, індивідуалізація навчання та створення безпечного, підтримувального середовища для кожної дитини.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дало змогу всебічно проаналізувати проблему травматизму в умовах інклюзивного освітнього середовища, зокрема під час уроків фізичної культури, а також обґрунтувати та апробувати ефективну систему профілактичних заходів.

На основі вивчення теоретичних засад встановлено, що травматизм під час фізичного виховання є одним із найпоширеніших і найнебезпечніших ризиків для учнів з особливими освітніми потребами (ООП). Це обумовлено низкою факторів: фізіологічними особливостями дітей з ООП, обмеженими можливостями адаптації навчального середовища, недостатньою кваліфікацією педагогів, відсутністю системної профілактики, а також нерозвиненими навичками безпечної поведінки в учнів.

З'ясовано, що інклюзивне фізичне виховання має ряд специфічних викликів, зокрема: потребу в індивідуалізації навчального процесу, адаптації навчального контенту та інвентарю, залученні міждисциплінарної команди (вчителя, асистента, психолога, реабілітолога), а також у формуванні безпечної та підтримувальної атмосфери в класі.

У ході роботи було проаналізовано нормативно-правову базу, що регулює безпеку освітнього процесу в інклюзивних класах. Встановлено, що хоча законодавство України визначає право на безпечні умови навчання, відсутні чіткі алгоритми організації профілактики травматизму саме в інклюзивному середовищі, що вимагає посилення методичного та інституційного забезпечення цього процесу.

Проведений педагогічний експеримент довів доцільність і результативність розробленої моделі профілактичної роботи. Комплекс запропонованих заходів (використання адаптованих фізичних вправ,

індивідуальне дозування навантажень, модифікація простору, проведення інструктажів, психолого-педагогічний супровід) дозволив:

- знизити рівень травматизму серед учнів з ООП у 3,5 рази;
- покращити рівень фізичної підготовленості (координація, гнучкість, витривалість);
- сформувати навички безпечної поведінки у більшості учнів;
- зменшити рівень тривожності та страху перед фізичними навантаженнями;
- підвищити мотивацію до участі у заняттях фізкультурою.

Важливою умовою ефективної реалізації профілактичної роботи є активна участь не лише вчителя фізичної культури, а й асистента, психолога, медичного працівника, батьків, що забезпечує комплексну підтримку учня. Особливу роль відіграє готовність педагогічного колективу до впровадження інклюзивної практики, володіння методами адаптивного фізичного виховання, а також здатність створювати атмосферу взаєморозуміння та партнерства.

Таким чином, системна профілактична робота в інклюзивному середовищі не лише знижує ризики травм, а й сприяє соціалізації, підвищенню самостійності та впевненості учнів з ООП, що є важливим чинником забезпечення рівного доступу до якісної освіти.

На основі результатів дослідження можна рекомендувати подальше впровадження адаптованих програм фізичного виховання в інклюзивних закладах освіти, проведення підвищення кваліфікації педагогів із питань безпеки в інклюзивному середовищі, а також розробку державних стандартів і методичних рекомендацій щодо профілактики травматизму в таких умовах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабаліч В.А. Взаємозв'язок перетренованості, травматизму та способу життя спортсменів. Фізичне виховання та спорт. № 1. 2025. С. 224-231.
2. Блавт О. Інклюзивне фізичне виховання студентів з інвалідністю: відновлення функцій нижніх кінцівок. Журнал теорії та методики навчання, 5(1). 2024. С. 5–12.
3. Блавт О. Ефективність інклюзивних уроків фізичної культури у розвитку ритмічних здібностей учнів з інвалідністю. Журнал теорії та методики навчання, 4(1). 2023. С. 19–25.
4. Блавт О. Інклюзивне фізичне виховання як засіб формування освітнього середовища для студентів з особливими освітніми потребами. Гірська школа Українських Карпат. № 27. 2023. С. 78–83.
5. Боднар І.К. Інклюзивне фізичне виховання школярів – вимушених переселенців. Молода спортивна наука України. Т.2. № 29. 2025. С. 142-143.
6. Василюк Т.В., Романюк Т.І. Адаптивна фізична культура в інклюзивному середовищі. Науковий вісник Чернівецького ун-ту. Фізична культура і спорт. № 813. 2019. С. 45-50.
7. Васкан І.Г. Специфіка змісту уроків у системі адаптивної фізичної культури в ЗЗСО. Олімпійський та параолімпійський спорт. № 1. 2024. С. 115-118.
8. Вержиковська О.М., Рудзевич І.Л. Теорія і методика виховання дітей в спеціальній школі : навчально-методичний посібник. 2-ге вид., перероб. і доп. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2016. 292 с.
9. Гребік О. В. Профілактика травматизму під час практичних занять із фізичного виховання зі студентами технічного навчального

закладу. Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я в сучасному суспільстві, 1(2). 2021. С. 105–111.

10. Кобобел А.О. Організація інклюзивних занять з фізичної культури в умовах нової української школи. Витоки педагогічної майстерності. № 35. 2025. С. 132-138.

11. Колишкін О.В. Адаптивна фізична культура як важлива галузь соціальної практики. Інклюзія та освіта. № 1. 2023. С. 85-89.

12. Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю / Нац. Асамблея людей з інвалідністю України. Київ, 2017. 64 с.

13. Кравченко Т.П. Аналіз міжнародного досвіду впровадження адаптивного спорту в систему інклюзивної освіти. Педагогічна Академія: наукові записки. № 14. 2025. С. 14-19.

14. Матусевич А.М., Кандиба П.О. Травматизм під час занять з фізичного виховання. Туристичний готельно-ресторанний бізнес в Україні: проблеми розвитку та регулювання : матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції, Черкаси, 21–22 березня 2019 року: у 2-х томах. Т. 1. 2019. С. 124-126.

15. Миронова С.П. Педагогіка інклюзивної освіти : навчально-методичний посібник / Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. Кам'янець-Подільський, 2016. 164 с.

16. Ніфака Я. М. Профілактика травматизму під час проведення занять із фізичної культури та спорту. Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я в сучасному суспільстві, 1(2). 2021. С. 118–125.

17. Петечук В.О., Рєпко О.Р. Профілактика травматизму на заняттях з фізичної культури для старшокласників та студентів ЗВО зі спортивно орієнтованим навчанням. Оглядова стаття. Фізична культура та спорт. № 3. 2024. С. 51-57.

18. Платонова О.Г. Адаптація дітей з особливими освітніми потребами до освітнього середовища за допомогою методів коучингу та

психотерапії. Вісник нац.ун-ту «Чернігівський колегіум» ім.Т.Г.Шевченка. Т. 179. № 23. 2023. С. 68-74.

19. Станєва С.І. Роль фізичного виховання для відновлення та інтеграції дітей з особливими освітніми потребами у загальноосвітньому просторі. Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного ун-ту. Педагогічні науки. № 64. 2023. С. 222-229.

20. Трояновська М.М. Адаптивна фізична культура: навчально-методичний посібник для студентів факультетів фізичного виховання / Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка. Чернігів, 2018. 104 с.

21. Урум Н. С., Швайка М. О., Кудрицька Д. О. Профілактика та попередження травматизму під час занять фізичною культурою студентів морських закладів вищої освіти. Водний транспорт, 2(33). 2021. С. 118–125.

22. Язловецька О.В. Проблеми розвитку інклюзивної освіти у сфері фізичної культури в Україні. Наукові записки. Педагогічні науки. № 200. 2022. С. 171-175.

23. Lieberman, L. J., & Houston-Wilson, C. (2009). Strategies for Inclusion: A Handbook for Physical Educators. Human Kinetics.